

MÄNNISKOOFFRET I KATOLSK LITTERATUR

Tre offerade: Blanche och priorinnan i Bernanos "Karmeliterystrarna" och Rose i Greenes "I sista rummet" (bär framställda av Annika Tretow, Maria Schildenecht och Doris Svedlund).

DE FRÄMSTA katolska romanerna — Mauriac, Graham Greene, Waugh, Bernanos — är nästan lika populära, lika spännande som första klassens deckare. Och metoden eller intrigen är i huvudsaker densamma. Det beror intet bara på att samtidens "litterära" författare lärt så mycket av underhållnings- och detektivspecialisterna att det mesta av äldre litteratur börjar verka långtråkig. Det finns också en släktskap, en naturlig gemenskap i det tekniska, i uppläggnings av spelet. Det gäller att helt bryta med det vanliga, att föra in oss i en värld av spänning och märkvärdighet, kännetecknad av några få alltid återkommande faktorer — situationer och figurer som vi småningom lär oss känna igen, men som bevarar något av det hisnande greppet i sagorna.

Deckaren kräver ett mord, i och för sig likgiltigt, men en utgångspunkt för undersökningen

och den store detektivens arbete. Den katolska romanen kräver synd, ondska och lidande, gärna förtätade till ett mord, för att sätta frälsningsarbetet och Jesus i rörelse. Det konventionella och ordinära skymtar blott som en bakgrund, ett slags vila för tanken, likvärdig med accessoarerna vid en idealisk läsning, lästolen, cigaretten och den öppna spisen. Moraliska frågor är oväsentliga eller sekundära. Det är inte i deckaren fråga om att värdera, utan att föra den rätta skurken till dom, det är inte i den katolska romanen fråga om att ge förhållningsregler, utan om att föra till förkrosselse, tro och frälsning. Synden är i det ena fallet lika nödvändig som mordet i det andra. Detta innebär för den katolska romanen en förnyelse, om man så vill en förnyelse i reträttens tecken. Ty det är själva tron det nu gäller, inte att bli en bättre människa, inte att

gå från slappt godtagande till intensitet — det sysslade man med under mindre anfrätta skeden — utan helt enkelt att tro. Vad skall man tro? Ja, det talar man knappast om, det viktiga är underkastelsen, knäböjningen, kors-tecknet — ett Guds grepp över syndaren, lika handfast som konstapelns tag i axeln på den äntligen fixerade mördaren. Och när detta grepp kommit är det slut med romanen likaväl som med deckaren; den frälste och den dömda försvinner, om dem är det inte intressant att skriva, de har gjort sin tjänst och kan gå.

Med denna koncentration till förtappelsen och förkrosselsen, detta undvikande av det successiva, reflekterade och förnuftsmissiga, följer ett behov av offer och under. Omvändelsen måste förklaras, de rationella argumenten är diskrediterade och alltså föraktade; vad som står kvar i arsenalen är synderna, så svåra

att ånger och ångest uppträder som Guds introduktörer — här har ofta psykoanalysen varit till hjälp — och framför allt ingripandena från ovan. Men alltför direkta får dessa ingripanden inte vara; underverk anses inte tidsenliga inom något upplysta kretsar, och Greene och Mauriac antyder, trots sin ömsesidiga beundran, att den andres svaghet för mirakel är oroande. Kvar står det indirekta greppet, offret, människan som likt Jesus för syndaren till frälsning genom sitt lidande — ånger och under i en ogenomskinlig kombination. Människooffret har fått en renässans i katolsk litteratur.

Några exempel. I en av sina minst berömda, men så vitt jag förstår grövst uppriktiga romaner, "Les anges noirs" (skriven på höjden av författarens bana), skildrar Mauriac skurken Gabriel Gradère; denne sutenör, utpresare och bedragare är inte en av de fallna änglar som Dostojevskij kan göra troliga, utan en verklig lymmel. Gradère blir emellertid frälst, genom den gement behandlade hustrun, som dör tidigt och ber för honom i himmelen, och genom sin ånger över mordet på den förhatliga gamla älskarinnan Aline. Offertanken drivs här till det tragikomiska; mordet på Aline ter sig totalt likgiltigt, Aline blir likgiltig, ty Gradère insomnar efter bikt och nattvard i tron på sin frälsare. (I denna bok ser man, klarare än i någon annan, att Mauriac är och förblir en Dostojevskij i fickformat.) Samma offertanke kommer emellertid igen i bok efter bok; det döda barnet Maries förböner driver den elake gubben i "Le noué des vipères" till Jesus, den olyckliga hustrun i "Le baiser au lépreux" blir ett redskap för mannens frälsning, Xavier i den senaste romanen lider och dör, men för andra till Gud.

Graham Greene, en intelligentare och mera förtyvlat engagerad Mauriac, följer gång efter annan samma schema. Den unga Rose i "The Living-Room" begär självmord — kanske efter att ha frälsts genom några böneord — och ger därmed de gamla systemerna lugn inför döden. Den döda Sarah i "The End of the Affair" bereder vägen för Bendrix.

I Claudels "L'otage" offras den unga Sygne för påven; i "Partage du Midi" är Ysé och hennes döda barn Mesas vägvisare. Bernanos låter efter Gertrud von le Fort i "Dialogue des Carmélites" priorinnan dö i skräck för att Blanche skall vinna mod, och Blanche själv dör för oss alla. Bernanos lysande präster är i första rummet offerdjur. Hos Julien Green spåras i "Moïra" tanken att mordet skall ge frälsning åt den förpinate Joseph; i skådespelen "Sud" och "L'ennemi" skymtar samma offermystik. Evelyn Waugh har i en av de få romaner där han inte nöjer sig med att spotta mänskligheten i ansiktet ("Brideshead Revisited") framställt den älskade kvinnan och hennes olycka som älskarens bro till Gud.

Dessa exempel, som skulle kunna kompletteras med många andra, framför allt med mera invecklade fall, visar att offermotivet har skilda varianter. Stundom ger offret lycka redan i detta liv, ibland ger offret endast frälsning. Men det huvudsakliga är gemensamt; en människa lider och dör för att en annan, genom förböner, ånger eller vilja till efterföljelse — eller helt enkelt genom ett under — skall finna Gud.

Detta tema kan te sig motbjudande och rätt. En människa — påtagligt ofta en kvinna — skall lida, gärna mördas eller begå självmord för att en annan skall vinna saligheten. Från de orimliga utgångspunkter som antas blir emellertid offret nära nog en illusion, enbart ett led i intrigen liksom liket i deckaren. Ty vad det kommer an på är endast och allenast frälsningen; att en människa är olycklig eller utplånas blir en obetydlig sak — vare sig hon kommer till himmelen eller helvetet är själva den jordiska olyckan av sekundärt intresse. Det kan också te sig vidrigt att det genomgående är ovanligt aktiva syndare på vilka frälsningen appliceras, medan normalt goda människor på sin höjd får vara med som statister eller offerdjur. Men detta följer av koncentrationen på de utvalda, som kan avspegla spänningen mellan världens ondska och Guds nåd; det är de stora och svärfångade fiskarna Gud är ute efter — de människor som kan bli djävlar eller helgon. Tanken är lika gammal som kristendomen — Den förlorade sonen, Augustinus —, men vår tids intellektuellt finslipade författare driver den med en speciell medvetenhet och konsekvens. "De som tycks tillägnade det onda är kanske utvalda framför alla andra, och djupet av deras fall vittnar om en förrädd kallelse." En sats som denna, tagen bland många liknande hos Mauriac, är utan tvivel representativ för hela den grupp det här gäller; den stora synden är en förutsättning för den stora nåden, helgelsen, och att synda rejält blir — på ett mera subtilt sätt än hos Luther, som

sarare tycks ha tänkt på bondånger — att ta de första stegen på frälsningens väg.

Själva offertanken — på förmedlaren genom lidande — är uppenbarligen inspirerad av dogmen om Jesu ställföreträdande lidande. Offret behöver emellertid inte vara en Jesusgestalt — såsom i Mauriacs senaste roman — men bör helst på något sätt påminna om "lammet", åtminstone genom oskuld eller omedvetenhet.

Den protestantiska romanen i samtiden — om man nu kan tala om en särpräglad protestantisk roman — arbetar såvitt jag vet inte med detta tema. Joyce Cary, som kallats en protestantisk Graham Greene, är i sin pilgrims-ideologi ojämförligt mera vag och samtidigt mera komplicerad än de katolska konkurrenterna. Kan-ske sammanhänger detta, liksom den protestantiska romanens begränsade betydelse över huvud, med att denna gren av kristendomen är mera influerad av rationalism, mera inriktad på det rimliga, att den lever i en skymningszon mellan symbolism—moralism—pragmatism och den stora konstnärligt eggande galenskapen.

De läror och stämningar som förtäts i offertanken brukar också kallas livsfientliga. Karaktäristiken är självfallet berättigad, det behöver inte närmare utvecklas. Men man får komma ihåg att jordelivets nedvärderande inte behöver medföra någon strävan till tråkighet, enformighet eller ens besvärande dygdighet. Det finns mycket litet puritanism och inte ens mycket moralism i de berörda böckerna; man kan tvärtom säga att den som lever som en djävul och just därför till slut blir ett helgon får det bästa i båda världarna. Det är snarast i denna "försoningstanke" som det otrevliga i genren ligger. Ett torftigt liv behöver sannerligen inte bli följden av lärorens anammande; vad som bjuds är njutningar, själskval, lidelse och salighet. De hårdaste intelligenserna inom den franska litteraturen, Malraux och Montherlant, kan mera medvetet och cyniskt betrakta "myterna" som behövliga stimulanser i denna värld.

Hur de stora katolska författarna lever, tänker och känner mera i vardagslag vet man ganska litet om. Tydligt är att föraktet och bitterheten inför livet inte har hindrat dessa lekmanakardinaler — lika litet som deras prästerliga kolleger — att vinna pengar och ära. Sannolikt är att den förfärande bild av världen som ger glans och kraft åt deras romaner inte ständigt behärskar dem. Den tas på som en uniform vid skrivbordet, eller rättare, den är en fantasi, en berusning, som släpps lös ibland, som måste släppas lös ibland. Det är här inte fråga om oärlighet, utan om väl förvaltd rikedom.

HERBERT TINGSTEN